

Marta Iwińska

ORCID: ORCID: 0000-0002-7885-7915

Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie

Wyzwania edukacyjne podczas pandemii w opinii studentów pracy socjalnej

The new challenges for education during the pandemic in opinions of social work students

Wprowadzenie

Szerokie rozprzestrzenianie się zakażeń wirusem SARS-CoV-2, który powoduje chorobę COVID-19, spowodowało, że 11 marca 2020 roku epidemia została uznana przez Światową Organizację Zdrowia (WHO) za pandemię. Stała się ona przyczyną istotnych zmian w funkcjonowaniu społeczeństwa na całym świecie. Proces zmagania się z epidemią niewątpliwie stanowi ogromne wyzwanie dla systemu ochrony zdrowia, jest również poważnym wyzwaniem dla sektora ekonomicznego i społecznego, ponieważ konsekwencje pandemii z pewnością będą odczuwane przez wiele następnych lat.

W Polsce 4 marca 2020 roku ogłoszono pierwszy potwierdzony laboratoryjnie przypadek COVID-19, a 20 marca ogłoszono stan epidemii w kraju (Rozporządzenie Ministra Zdrowia, 2020). Miało to wpływ na wykonywanie codziennych obowiązków, pracę oraz organizację czasu i aktywność społeczeństwa. Zmiany objęły także edukację dzieci, młodzieży i dorosłych. Wprowadzono wiele ograniczeń, a jednym z nich było zamknięcie placówek oświatowych. Po wybuchu pandemii koronawirusa decyzją Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego (Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego w sprawie ograniczenia funkcjonowania niektórych podmiotów szkolnictwa wyższego i nauki, 2020) zawieszono stacjonarne zajęcia na uczelniach wyższych. Przez

następne miesiące studenci zdobywali wiedzę w trybie zdalnym (edukacja online). Zamknięcie szkół wyższych stało się jednym z działań podejmowanych przez rząd, które miały na celu ograniczenie rozprzestrzeniania się choroby w Polsce. Prowadzenie edukacji w dobie pandemii okazało się jednym z trudniejszych wyzwań, z jakim musieli się zmierzyć zarówno pracownicy oświaty, nauczyciele, wykładowcy, jak i studenci, uczniowie oraz ich opiekunowie.

Edukacja w czasie pandemii

Czas pandemii to wielkie wyzwanie dla całego środowiska edukacyjnego, które musiało dostosować się do nowych warunków pracy w formie kształcenia zdalnego. „Relacja nauczyciel–uczeń jest kluczowa dla procesów edukacyjnych, ale w szerszym znaczeniu dla rozwoju ucznia, rozumianego globalnie. Jest tak na każdym etapie edukacyjnym, choć przejawy i charakter tych relacji ulegają przemianom” (Pyżalski, 2020, s. 4). Władysław Dykcik (1998, s. 63) definiuje edukację jako „ogół przeżytych doświadczeń, znaczących dla kształtowania się kompetencji i tożsamości człowieka lub też ogół jego interakcji ze światem życia, znaczących dla optymalnego rozwoju osobowości”. Z kolei Zbigniew Kwiecieński (1989, s. 47) określa edukację jako „prowadzenie drugiego człowieka ku wyższym stanom rozwojowym i jego własną aktywność w osiąganiu pełnych i swoistych dlań możliwości. To ogół czynności i procesów sprzyjających rozwojowi oraz stan ich efektów, czyli osiągnięty poziom kompetencji, tożsamości i podmiotowości”. Z definicji tych wynikają wspólne cele i zadania dla pedagogiki/edukacji rysujące się przed nauczycielami oraz wykładowcami, których realizacja w czasie pandemii staje się trudnym i jednocześnie bardzo odpowiedzialnym zadaniem.

W trakcie pandemii uczelnie wyższe musiały zmierzyć się z dużym wyzwaniem, edukacyjnym, jakim było szybkie przejście od nauczania tradycyjnego do prowadzenia zajęć w pełni online. Szczególną rolę w tym zakresie odegrały nowoczesne technologie, dzięki którym możliwe i realne na dużą skalę stało się wdrożenie nauki zdalnej. „Istotą powodzenia kształcenia na odległość są trzy podstawowe elementy:

- 1) możliwości techniczne zarówno po stronie nauczyciela, jak i ucznia, tj. sprzęt, dobry dostęp do internetu, oprogramowanie zarządzające zdalną edukacją;
- 2) zasoby edukacyjne;
- 3) umiejętności kadry pedagogicznej w zakresie organizowania kształcenia na odległość” (Koludo, 2020, s. 45).

Uczenie na odległość wymaga jednak zupełnie innego podejścia, niż gdy ma się z odbiorcą kontakt bezpośredni. Jungjoo Kim (2011, s. 763) wskazuje, że „edukacja online może poskutkować utratą kontaktów międzyludzkich, brakiem interakcji twarzą w twarz i fizycznym dystansem wynikającym z tych czynników”. Kształcenie zdalne wymaga nie tylko powszechnego dostępu do narzędzi oraz odpowiedniego poziomu kompetencji cyfrowych, ale także innej metodyki pracy z uczniami i ze studentami. Dlatego należy podkreślić, że pandemia zwiększyła konieczność szybkiego zmodyfikowania sposobów nauczania, dopasowania metod i technik kształcenia do nowych warunków. Zmiany te były wyzwaniem szczególnie trudnym w przypadku nauki przedmiotów specjalistycznych oraz praktycznych. Pojawiła się także potrzeba przygotowania nowych materiałów dydaktycznych dostosowanych do warunków nauczania online. Z punktu widzenia nauczyciela akademickiego wymagało to często znacznie większego nakładu pracy, aby materiał zwykle omawiany i poddawany dyskusji w trybie uczenia stacjonarnego przełożyć na odpowiednie narzędzia danej platformy do nauki zdalnej. „Planując proces edukacyjny, powinniśmy jednak pamiętać w pierwszym rzędzie o tym, że należy zorganizować zajęcia w taki sposób, aby pobudzały ciekawość ucznia, motywowały go do poszukiwań, do zadawania pytań, doświadczenia, eksperymentowania, wnioskowania, budowania teorii i wreszcie – tworzenia własnej wiedzy, a także do nawiązywania kontaktów z rówieśnikami i nauczycielami w poszukiwaniu rozwiązań problemów edukacyjnych” (Kim, 2011, s. 767).

Zadaniem uczelni jest zapewnienie wysokiej jakości kształcenia niezależnie od metody nauczania. Wyzwaniem w trakcie pandemii była na pewno organizacja sesji egzaminacyjnej online w taki sposób, aby spełnić standardy i wymagania dotyczące procedury przeprowadzania egzaminów semestralnych. Dlatego warto zwrócić uwagę, że „edukacja online powinna być projektowana od podstaw i stać się trwałym elementem uzupełniającym (a nie zastępującym) edukację stacjonarną w murach uczelni. Ważne jest przy tym wykorzystanie koncepcji *life-wide-learning* opartej na założeniu, że możliwości poszukiwania informacji, danych, ale także dyskursu wokół najważniejszych pytań nie są tylko domeną formalnych instytucji edukacyjnych. Oznacza to konieczność dokonania analizy możliwości tkwiących w rozmaitych strukturach i organizacjach (firmach, różnego rodzaju instytucjach, organizacjach pozarządowych) (...). Kształcenie online nie jest ciekawostką dla zapaleńców, a normalnym, pełnoprawnym (a może nawet wymaganym) elementem nauczania i studiowania” (Czapliński, 2020).

Założenia metodologiczne badań

Celem prowadzonych badań było poznanie potrzeb edukacyjnych i form kształcenia studentów pracy socjalnej w czasie pandemii. Badania przeprowadzone były we wrześniu 2020 roku w grupie sześćdziesięciu studentów kierunku praca socjalna studiów pierwszego i drugiego stopnia, stacjonarnych i niestacjonarnych krakowskich uczelni wyższych. Były wśród nich pięćdziesiąt trzy (88%) kobiety i siedmiu (12%) mężczyzn. Zdecydowana większość studentów kierunku praca socjalna to bowiem kobiety. Ankiety najchętniej uzupełniali studenci trzeciego roku studiów licencjackich, następnie ci uczący się na drugim roku studiów drugiego stopnia. Wynika to z faktu, że są to osoby najdłużej studiujące na uczelni, najbardziej z nią zżyte i być może łatwiej było im odpowiedzieć na pytania, a swoje odpowiedzi odnieść do poprzednich lat studiowania w trybie stacjonarnym przed pandemią.

Jeżeli chodzi o tryb studiów uczestników badań, to najwięcej odpowiedzi otrzymano od studentów studiów stacjonarnych – czterdzieści dwie osoby (70%), natomiast spośród studentów studiów niestacjonarnych odpowiedziało osiemnaście osób (30%).

Problem badawczy sprowadzał się do pytania: Jak wyglądała edukacja studentów w okresie pandemii? W odniesieniu do niego wyłoniono następujące problemy szczegółowe: Jak zmieniło się korzystanie przez studentów z technologii informacyjno-komunikacyjnych? Jakie były największe wyzwania edukacyjne w czasie pandemii w porównaniu do okresu wcześniejszego? Jak studenci oceniają swoje przygotowanie do korzystania z tej formy prowadzenia zajęć? Do badań wykorzystano metodę sondażu diagnostycznego, technikę ankiety oraz narzędzie badawcze, jakim był kwestionariusz ankiety, który składał się z szesnastu pytań o charakterze otwartym, zamkniętym i półotwartym. Badania przeprowadzono w formie elektronicznej, a zebrany materiał został opisany i opracowany graficznie przy użyciu wykresów oraz tabel. Na podstawie uzyskanych wyników przedstawiono wnioski oraz zaproponowano kierunki dalszych badań.

Formy realizacji zajęć w czasie nauczania zdalnego w świetle wyników badań własnych

Pierwsze zagadnienie dotyczyło form, w jakich odbywały się zajęcia podczas nauczania zdalnego. Najwięcej studentów wskazało, iż brało udział w zajęciach prowadzonych na żywo przez wykładowców i otrzymywało przygotowane prezentacje. Niespełna połowa ankietowanych zaznaczyła, że po wskazaniu przez

wykładowcę zakresu stron podręczników i publikacji opracowywała i opanowywała materiał na własną rękę. Znaczna większość badanych miała możliwość korzystania z zajęć w czasie rzeczywistym poprzez platformę Microsoft Teams, albowiem ta została zasugerowana przez władze uczelni. Studenci otrzymywali również gotowe prezentacje, które były potem omawiane podczas zajęć na platformie Teams.

Tabela 1. Formy prowadzenia zajęć podczas nauczania zdalnego

Formy prowadzenia zajęć	Liczba odpowiedzi	%
zajęcia na żywo na przykład przez Microsoft Teams	50	83,3
wysyłanie przygotowanych prezentacji	49	81,7
podawanie zakresów stron z podręcznika lub innych publikacji do opracowania	27	45
wysyłanie nagranych materiałów audio z wykładami/ćwiczeniami	13	21,7
wysyłanie nagranych filmów, w których wykładowca tłumaczy zagadnienia	8	13,3
inne	3	5

Źródło: Opracowanie własne

Jeśli chodzi o dostęp do zaplecza technicznego umożliwiającego nauczanie zdalne (komputer/laptop), pięćdziesiąt dwie osoby (86%) potwierdziły, że miały taki dostęp, ale 14% badanych (osiem osób) tego dostępu nie posiadało. Studenci jako brak dostępu określali: „problemy z łączem internetowym”; „słaby zasięg”; „duża liczba osób w pomieszczeniu, która czasem uniemożliwiała branie udziału w zajęciach”; „konieczność podzielenia się sprzętem z innymi osobami w rodzinie”. Jest to związane z tym, że na początku pandemii większość osób pracowała w sposób zdalny z własnego domu, co mogło mieć duży wpływ na komfort studentów czy też możliwości techniczne – przeciążenie sieci w domu czy brak wystarczającej liczby komputerów w gospodarstwie domowym.

Tabela 2. Dostęp do zaplecza technicznego umożliwiającego nauczanie zdalne

Odpowiedź	Liczba odpowiedzi	%
tak	52	86,7
nie	8	13,3

Źródło: Opracowanie własne

Studenci określili również, w jakich formach mogli kontaktować się z wykładowcami. Zdecydowana większość badanych miała możliwość pisania maili (na taką odpowiedź wskazało pięćdziesiąt pięć osób – 91% badanych); czterdzieści sześć osób (76%) używało komunikatorów takich jak Teams, Messenger, Skype czy WhatsApp; natomiast trzecim wyborem okazał się kontakt drogą telefoniczną – dwadzieścia siedem wskazań (45%). Odpowiedzi pozwalają na stwierdzenie, że wykładowcy umożliwili studentom kilka dróg do kontaktu, a ci mogli wybrać te najbardziej im odpowiadające, a także korzystać wymiennie lub równoległe z możliwości kilku rodzajów kontaktu.

Tabela 3. Formy kontaktu z wykładowcami

Formy kontaktu	Odpowiedź	%
poczta email	55	91,7
komunikator, czat (Teams, Skype, Messenger, WhatsApp i inne)	45	75
telefon	27	45
inne	1	1,7

Źródło: Opracowanie własne

Dobrostan i samopoczucie studentów w czasie pandemii

Pandemia COVID-19 wywołała istotną zmianę w funkcjonowaniu społecznym i wprowadziła restrykcje, do których uczelnie musiały dostosować swoją pracę. Edukacja zdalna to wielkie wyzwanie zarówno dla wykładowców, jak i studentów. Przeprowadzone badania pokazują, jak wyglądało nauczanie akademickie w okresie pandemii, ale ankietowani odpowiadali też między innymi na pytanie, które dotyczyło ich odczuć oraz poziomu strachu i obaw związanych z pandemią koronawirusa.

Większość studentów uważa, że koronawirus jest realnym zagrożeniem dla zdrowia i życia. Opcja „inne” umożliwiała samodzielne opisanie zagrożenia. Studenci odpowiedzieli między innymi, że: „jest on zagrożeniem dla osób w grupie ryzyka”; „dla osób starszych i dla osób wykonujących zawody związane z ochroną zdrowia”; „może być niebezpieczny dla osób z ciężkimi chorobami lub słabą odpornością organizmu”; „sama już nie wiem – ciągle słyszymy sprzeczne informacje”.

Tabela 4. Deklaracje dotyczące realnego zagrożenia dla zdrowia

Odpowiedź	Liczba odpowiedzi	%
tak, stanowi zagrożenie	40	66,7
nie, stanowi zagrożenia	11	18,3
inne	9	15

Źródło: Opracowanie własne

Koronawirus i sytuacja pandemii na świecie oddziałują na samopoczucie większości studentów. Można więc stwierdzić, że młodzi ludzie są pełni strachu przed zakażeniem, obawiają się o swoje życie oraz zdrowie swoich bliskich i rodziny – o czym mogą świadczyć niektóre odpowiedzi: „sam nie wiem, panuje duża dezinformacja i czuję się bardzo niepewnie”; „ciężko jest zgłębiać wiedzę, kiedy myśli się o zagrożeniu epidemią”; „nie mam motywacji do działania, dużo ciężiej zabrać mi się za cokolwiek”; „czekam na koniec pandemii – aż wszystko wróci do normalności”.

Poczucie bezpieczeństwa to jedna z fundamentalnych potrzeb człowieka – jej zaspokojenie jest niezbędne do osiągania sukcesów i dobrych wyników w nauce czy też samorealizacji (Miler-Zawodniak, 2012), jest też zasadniczym elementem motywacji do działania. Osoby, które uczą się w czasach pandemii, określając swój poziom lęku o zdrowie, spowodowany obecną sytuacją, jako wysoki, są pełne strachu, czują stres i brak stabilizacji. Ma to ogromny wpływ na ich samopoczucie. Jeśli student ma trudności z dostosowaniem się do „nowej rzeczywistości” lub obawia się przyszłości, może zacząć odczuwać duży niepokój, który będzie miał wpływ na inne aspekty jego życia: powiązania społeczne, zdrowie fizyczne, a nawet wyniki w nauce. Jednostka permanentnie odczuwająca stan zagrożenia nie jest w stanie rozwijać się prawidłowo.

Światowa Organizacja Zdrowia WHO (Raport WHO, 2020) przeprowadziła badania odnośnie do dobrostanu psychicznego, z których wynika, że pandemia COVID-19 zakłóciła lub wstrzymała świadczenie krytycznych usług w zakresie zdrowia psychicznego w 93% krajów na świecie, podczas gdy zapotrzebowanie na pomoc niewątpliwie wzrasta. Badanie zostało opublikowane 10 października 2020. Izolacja, utrata dochodów i strach pogarszają stan zdrowia psychicznego lub zaostrzają już istniejące choroby na tle psychicznym. W raporcie zwrócono uwagę na ryzyko zwiększenia spożycia alkoholu i narkotyków, bezsenność i lęk u coraz młodszych osób. Tymczasem sam COVID-19 może prowadzić do powikłań neurologicznych i psychicznych, takich jak delirium, pobudzenie i udar

mózgu. Osoby z istniejącymi wcześniej zaburzeniami psychicznymi, neurologicznymi lub związanymi z używaniem substancji są również bardziej narażone na zakażenie SARS-CoV-2.

Tabela 5. Deklaracje dotyczące samopoczucia w czasie pandemii

Odpowiedź	Liczba odpowiedzi	%
tak, ma duży wpływ	37	61,7
nie ma wpływu	22	36,7
inne	1	1,7

Źródło: Opracowanie własne

Nauczanie zdalne w opinii studentów pracy socjalnej

W dalszej części opracowania studenci opisali swoje odczucia względem nauczania zdalnego. Studiują się im gorzej niż przed pandemią – tak zaopiniowała połowa badanych. Części ankietowanych studiują się natomiast lepiej niż przed pandemią.

Tabela 6. Opinia studentów na temat nauczania zdalnego

Opinia studentów	Liczba odpowiedzi	%
studiuje mi się gorzej niż przed pandemią	30	50
studiuje mi się lepiej niż przed pandemią	16	26,7
studiuje mi się tak samo	14	23,3

Źródło: Opracowanie własne

Respondenci zostali poproszeni również o opinię na temat plusów i pozytywnych stron studiowania w formie zdalnej. W większości dostrzegają oni w takiej formie nauczania plusy.

Tabela 7. Pozytywne strony nauczania zdalnego

Odpowiedź	Liczba odpowiedzi	%
tak	40	67
nie	20	33

Źródło: Opracowanie własne

Ankietowanych poproszono także o wymienienie przykładów pozytywnych obszarów edukacji zdalnej – jeśli takie dostrzegają. Najczęściej wymienianym była oszczędność czasu i pieniędzy (brak dojazdów) – ten argument wymienili wszyscy studenci, którzy dostrzegają zalety edukacji na odległość. Kolejno wymieniano:

- możliwość uczenia się w dowolnym miejscu i czasie;
- więcej czasu na poszukiwanie siebie i pracę nad swoimi zainteresowaniami i talentami;
- indywidualne tempo nauki – w sali zajęciowej jest ono narzucone i trzeba się dostosować do innych studentów;
- naukę we własnym pokoju, wygodę, poczucie komfortu;
- stały dostęp do materiałów z kursu – na platformie, na której odbywają się zajęcia;
- współpracę z innymi studentami mimo odległości – współczesny człowiek ma tę umiejętność opanowaną na wysokim poziomie;
- możliwość uczestnictwa na zajęciach mimo niepełnosprawności czy pogorszonego stanu zdrowia;
- rozwijanie umiejętności technologicznych, obsługi komputera, systemu.

Odpowiedzi brzmiały: „zaoszczędzony czas na dojazdy”; „spędzanie dni z rodziną”; „nie trzeba wychodzić z domu”. Niektórzy zwrócili również uwagę na aspekty takie jak: „mniejsza liczba ubrań i butów do zakupienia – znowu oszczędzanie”. Pojawiły się również odpowiedzi dotyczące procesu uczenia się: „zdalne nauczanie nauczyło mnie studiowania i skuteczniejszego samodzielnego poszukiwania informacji”. Badani zauważyli też, że dzięki nauczaniu zdalnemu byli w stanie wykonywać również czynności związane z pracą zawodową. Bycie w domu umożliwiło im: „elastyczne planowanie pracy i decydowanie o tym, jakie mają priorytety każdego dnia”. 30% osób stwierdziło, że było w stanie oszczędzić pieniądze, ponieważ mogło zrezygnować z wynajmowanych mieszkań oraz nie wydawać pieniędzy na dojazdy.

Studenci dostrzegli również minusy nauczania na odległość.

Tabela 8. Negatywne strony nauczania zdalnego

Odpowiedź	Liczba odpowiedzi	%
tak	48	80
nie	12	20

Źródło: Opracowanie własne

Jeśli chodzi o przykłady wad nauczania zdalnego wymieniane przez studentów, najczęściej wskazywano na brak kontaktu z innymi ludźmi i z wykładowcami. Studenci w znacznej większości wymieniali też:

- brak fizycznego kontaktu ze społecznością uczelni, poczucie wyizolowania;
- brak bezpośredniego kontaktu z wykładowcami;
- problemy z motywacją do uczestnictwa w zajęciach.
- zawodność technologii,
- kontakty z prowadzącymi tylko w przestrzeni wirtualnej,
- syndrom samotności w sieci.

Kilku studentów zwróciło również uwagę na problemy techniczne w trakcie trwania zajęć – problemy z internetem czy przeciążenie sieci. Pojawiły się również wypowiedzi dotyczące spadającej motywacji do nauki oraz trudności w skupieniu się. Ankietowani odczuwali zmęczenie i trudności w byciu systematycznymi wraz z przedłużaniem się izolacji, a więc i zajęć w formie zdalnej. Dwie studentki zwróciły również uwagę na to, że: „bycie w domu i ułatwiony dostęp do notatek sprzyjał ściąganiu i zachęcał do korzystania z tych materiałów w trakcie zaliczenia”. Taki komentarz zwraca uwagę na kwestie dopracowania oprogramowania i sposobów przygotowania egzaminów, tak by umożliwić oszukiwanie.

Następne pytanie dotyczyło wpływu pandemii na dodatkową aktywność wzbogacającą edukację taką jak konferencje, seminaria naukowe, wolontariaty, staże i praktyki.

Tabela 9. Opinie na temat związku pandemii z aktywnością

Odpowiedź	Liczba odpowiedzi	%
tak	33	55
nie	27	45

Źródło: Opracowanie własne

Studenci wymieniali, że odwołano im praktyki lub że nie mogli uczestniczyć w wolontariatach, które do tej pory realizowali. Wskazywano na: „brak możliwości udziału w konferencjach, wykładach, seminariach”, „odwołane stypendium zagraniczne”. Bezpośredni kontakt z autorytetem i możliwość odbywania praktyk są w naukach społecznych konieczne. Można więc zauważyć, że pandemia miała negatywny wpływ na dodatkowe zajęcia podejmowane przez studentów. Mieli oni ograniczone kontakty nie tylko na stopie towarzyskiej czy w kwestii realizacji

zajęć – nie mogli również odbywać praktyk i utracili szansę na wyjazdy zagraniczne (Erasmus).

W dalszej części badań zapytano także o to, czy przejście na zdalne nauczanie wpłynęło na decyzję studentów odnośnie do dalszego studiowania (wyboru studiów magisterskich, wyboru drugiego kierunku studiów, podjęcia studiów podyplomowych). Poniższa tabela wskazuje, że wystąpienie pandemii i jednocześnie przejście na tryb nauczania online nie miały takiego przełożenia. Ankietowani nie planują zmian w związku z dalszą edukacją, natomiast sześć osób (10%), stwierdziło, że planuje rok przerwy w nauce – z nadzieją, że uczelnie wrócą do nauczania całkowicie stacjonarnego, ponieważ taką formę nauki preferują.

Tabela 10. Opinie na temat związku pandemii ze studiowaniem

Odpowiedź	Liczba odpowiedzi	%
tak	54	90
nie	6	10

Źródło: Opracowanie własne

Wyzwania edukacyjne w czasie pandemii w opinii studentów

Ostatnia część opracowania porusza kwestię wyzwań edukacyjnych stojących przed studentami w czasie pandemii. Jako największe z nich studenci wymie-nili: „przyzwyczajenie się do zajęć online”, „brak dostępu do materiałów w formie papierowej”, „brak mobilizacji”. Jedna ze studentek słusznie zauważa: „Czas pandemii to wielkie wyzwanie dla całego środowiska edukacyjnego, które musia-ło błyskawicznie dostosować się do nowych warunków pracy”. Przejście na nauczanie zdalne było zaskoczeniem i testem, który musieli zdać wszyscy: studenci oraz całe grono pedagogiczne, administracja uczelni, uczniowie w szkołach, dyrektorzy placówek. Badani zwracają również uwagę na to, że ciężiej było im się zmobilizować się do nauki, gdyż „wyjście z domu i zmiana otoczenia na budynek uczelni sprzyja skupieniu, bo dominuje w nim aura nauki”. Studenci mieli trudności w odnalezieniu się w nowej sytuacji w kwestii obron i zdawania egzaminów końcowych na studiach. Jak zaważa jeden z badanych: „zdanie egzaminu i obrona pracy online była dla mnie dużo bardziej stresująca niż wcześniejsza forma”.

Badani zaproponowali praktyczne rozwiązania dotyczące edukacji w czasie pandemii. Zgodnie wypowiadali się, że zajęcia powinny się odbywać w trybie stacjonarnym lub być przeprowadzane w sposób hybrydowy z zachowaniem wszystkich środków bezpieczeństwa. Jedna ze studentek napisała o tym, jak wiele

daje jej nauczanie w budynku uczelni: „Chciałabym wrócić na uczelnię w formie stacjonarnej. Jest mi niezmiernie przykro, że nie możemy spotykać się w murach uczelni z kadrą nauczycielską i kolegami z roku. Spotykanie się na uczelni i uczestnictwo w zajęciach dawało mi dużo przyjemności. Teraz, w czasie zdalnego nauczania, nie mam możliwości przyswojenia aż tak dużej ilości wiedzy”.

Zwraca również uwagę fakt, że kilkunastu studentów (70%) chce, aby wszystkie treści przekazywane podczas zajęć online były po zajęciach przesyłane studentom. Dla przykładu – studenci mówią o: „otrzymywaniu prezentacji z każdego wykładu/ćwiczeń”, „przesyłaniu treści wykładów w prezentacji studentom”. Jeden z badanych zaznacza: „nie umiem robić notatek, wykładowcy powinni nam je przysłać”. Niestety rysuje się tu obraz młodej osoby, która nie umie się uczyć, robić notatek i samodzielnie pracować. Można przypuszczać, że niektórzy studenci nie są przyzwyczajeni do samodzielnego poszukiwania informacji oraz do poszerzania horyzontów poprzez samokształcenie, co potwierdzają wyżej cytowane ich opinie na temat nauczania w formie zdalnej. Podobne wnioski przytacza Małgorzata Mikrut (2014), która w swoich badaniach zwraca uwagę na to, że studenci nie potrafią czytać i korzystać z materiałów źródłowych, a szukają wiedzy gotowej, streszczonej przez wykładowcę, lub opracowań w internecie.

W pytaniu otwartym poproszono studentów również o przedstawienie wniosków dotyczących przyszłości zdalnej edukacji, jakie należy wyciągnąć z doświadczeń pandemii koronawirusa. Autorka chciała dowiedzieć się, czy studenci mają jakiegokolwiek refleksje lub czy po semestrze nauczania zdalnego wyciągnęli jakieś wnioski. Badani zauważają, że ze strony szkół brakuje im wsparcia psychologicznego i emocjonalnego. Wymieniają: „wsparcie dla studentów w sytuacji stresu, otwarcie na drugiego człowieka – empatię”; „wsparcie dla studentów i kadry uczącej, porady psychologiczne online – by lepiej sobie radzić ze stresem”. W wypowiedziach studentów pojawia się często słowo „empatia” – aż 30% osób prosi o zrozumienie, cierpliwość i empatię ze strony wykładowców. Zasugerowano również, że okres pandemii i przymusowe nauczanie zdalne mogą być początkiem zmian w nauczaniu. Warto, aby nawet po zakończeniu stanu pandemii część kursów prowadzić w formie zdalnej. Badani sugerują: „nie można zaprzepaścić tego, co już udało się osiągnąć i jak fajnie mogą być realizowane zdalne zajęcia”. „Szkoda trudu wykładowców, dużo się napracowali”. Studenci proponują również, aby zmiany zaszły na poziomie sposobu prowadzenia zajęć, by „odejść od nauczania podającego, od wykładów i serwowania gotowych treści na rzecz samodzielnej nauki, poszukiwania informacji i krytycznego myślenia”.

Jeden ze studentów tak podsumował kształcenie online: „Początkowo myślałem, że nauka zdalna będzie o wiele gorsza od tradycyjnej. Że nie poradzę sobie na zajęciach bez bezpośredniego kontaktu. Ale wykładowcy dobrze to wszystko zorganizowali. O tę organizację chodzi”.

W tym kontekście trafne wydają się słowa Jędrzeja Witkowskiego (2020, s. 88): „Zdalne nauczanie to dyscyplina, której wszyscy dopiero się uczymy (prawie nikt z nas nie uczył dotychczas wyłącznie zdalnie). Podobnie jest z organizacją zdalnego nauczania – nie mamy w tym zakresie doświadczeń ani sprawdzonych rozwiązań. Przynajmniej to przed sobą, bądźmy dla siebie wyrozumiali, dajmy sobie przyzwolenie na popełnianie błędów i poprawianie ich. Uratować może nas w tej sytuacji tylko spokój i otwarta komunikacja pomiędzy wszystkimi zainteresowanymi”.

Podsumowanie

W czasie pandemii zmieniły się forma i częstotliwość korzystania z technologii informacyjno-komunikacyjnych przez studentów. Udział w zajęciach w formie zdalnej (wykłady, ćwiczenia, seminaria) oraz kontakty/konsultacje z wykładowcami bez wątpienia miały na to istotny wpływ. Prowadzenie egzaminów oraz obrony prac licencjackich i magisterskich dodatkowo przyczyniły się do wykorzystywania technologii informacyjno-komunikacyjnych w formie, z jakiej do tej pory powszechnie nie korzystano.

Badani studenci podkreślają, że edukacja zdalna jest dużym wyzwaniem pod względem zarówno logistycznym, jak i technicznym. Po analizie wypowiedzi ankietowanych można stwierdzić, że zdecydowanie docenili oni istotę zajęć na uczelni i czas, jaki wykładowcy poświęcają na przygotowanie interesujących i angażujących zajęć. Badania udowodniły również, jak ważne dla ludzi, dla studentów i dla edukacji są kontakty interpersonalne i obecność drugiej osoby. Studenci uważają, że nauczanie zdalne pozwala zaoszczędzić dużo czasu dzięki braku konieczności dojeżdżania na uczelnię. Zwracają również uwagę na kwestię oszczędności finansowych – możliwość rezygnacji z najmu mieszkania i dojazdów – ale podkreślają też, że brak kontaktów społecznych i poczucie izolacji stanowią dla nich trudność i wyzwanie.

Z przeprowadzonych badań wynika, że respondenci mają trudności z samodzielnym organizowaniem sobie nauki, poszukiwaniem informacji i tworzeniem notatek z wykładów – systematycznie i bez pomocy wykładowcy. Przyzwyczajeni do metod podających wiedzę, oczekują ułatwień i dróg na skróty. Można również

zauważyć napięcie, stres i strach, a także ich negatywny wpływ na samopoczucie studentów oraz ich chęci do nauki. Brak im wsparcia. Pojawiały się też trudności z łączem internetowym, co skutkowało na przykład niemożnością przedstawienia przygotowanej na zajęcia prezentacji. Po kilku miesiącach nauki zdalnej studenci byli wyraźnie zmęczeni, deklarowali, iż zdecydowanie wolą zajęcia stacjonarne.

Doświadczenia zdobyte w ciągu ostatnich kilku miesięcy zdalnego nauczania pokazują, jak wiele jest działań, które powinniśmy wdrożyć do praktyki i codziennej edukacji. Dzięki nim będzie można nie tylko wyeliminować problemy, ale też konstruktywnie wykorzystać dobre rozwiązania. Można przede wszystkim na stałe wprowadzić pewne elementy zdalnego nauczania, co przyczyni się zarówno do lepszego opanowania komunikacji medialnej, a także w dłuższej perspektywie w większym stopniu rozwinię u studentów aktywność i samodzielną naukę. Jednocześnie w kontekście wskazanych przez respondentów zarówno negatywnych konsekwencji pandemii, jak i największych utrudnień z nią związanych (brak kontaktów społecznych i odizolowanie) można jednoznacznie wskazać na bardzo istotną rolę relacji interpersonalnych w funkcjonowaniu studenta w strukturze uczelni.

Na podstawie uzyskanych wyników przedstawiono wnioski, ale autor proponuje także kierunki dalszych badań, na przykład tych z zakresu oceny jakości studiowania w systemie zdalnym, współpracy zdalnej z perspektywy studentów i wykładowców oraz badań wpływu izolacji na motywacje podejmowanych działań edukacyjnych.

Abstrakt: Podczas rozprzestrzeniania się wirusa SARS-CoV-2 od marca 2020 roku wiele obszarów funkcjonowania społecznego w Polsce uległo zmianom. Pandemia wpłynęła na szereg czynników związanych z codziennymi obowiązkami, pracą, organizacją czasu zarówno dzieci, jak i dorosłych. Powyższe zmiany obejmowały również kształcenie i edukację dzieci oraz młodzieży. Nauka na odległość jest ogromnym wyzwaniem, niezależnie od tego, czy odbywa się w szkole podstawowej, czy wśród studentów. Badania miały na celu poznanie i analizę wyzwań edukacyjnych oraz form kształcenia podejmowanych przez uczniów przed pandemią i w trakcie jej trwania. W ramach badań postawiono pytania problemowe dotyczące najczęstszych form kształcenia na odległość i trudności w zakresie uczenia się online. Badania zostały przeprowadzone na grupie studentów pracy socjalnej. Wykorzystano metodę sondażu diagnostycznego, technikę ankiety oraz narzędzie badawcze, jakim był kwestionariusz ankiety. Przedstawiono wyniki badań dotyczących wyzwań w edukacji, które pojawiły się w związku z epidemią koronawirusa.

Na podstawie wypowiedzi i doświadczeń badanych studentów zaprezentowano wnioski i propozycje praktycznych działań.

Słowa kluczowe: edukacja, nauczanie zdalne, pandemia, studenci

Abstract: During the spread of SARS-CoV-2 virus since March 2020 many areas of social functioning in Poland have changed. Many factors associated with day-to-day duties, work, time and activities have changed the importance for both children and adults. The above changes have also included education and learning of children and youth. Long-distance learning is a challenge, whether it is in elementary school or among students. The research aimed to learn and analyze the challenges and forms of education that students undertake both before and during the pandemic. Research has raised questions about the most frequent remote learning forms and the difficulties associated with them, as well as opinions about how the opportunities for e-learning can be applied in the future. Studies were performed on social work students. The research was carried out using the diagnostic survey method, the survey technique and the research tool which was the survey questionnaire. The article presents the results of research related to the educational challenges that emerged in the context of the coronavirus epidemic. There are presented conclusions and proposals for practical actions on the basis of the statements and experiences of the students studied.

Keywords: education, distance learning, pandemic, students

Bibliografia

- Czapliński, P., Dynowska-Chmielewska, K., Federowicz, M., Giza-Poleszczuk, A., Gorzeńska, O., Karwińska, A., Traba, R., Wiśniewski, J., Zwierzdzyński, M. (2020). *Raport Edukacja. Między pandemią Covid-19 a edukacją przyszłości*, s. 48. <https://oees.pl/wp-content/uploads/2020/08/Raport-edukacja.pdf> (dostęp: 10.10.2020).
- Dykcik, W. (red.) (1998). *Pedagogika specjalna*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.
- Kim, J. (2011). Developing an Instrument to Measure Social Presence in Distance Higher Education, *British Journal of Educational Technology*, no. 42, (5), s. 763–777.
- Koludo, A. (2020). Strategie kształcenia na odległość. W: J. Pyżalski (red.), *Edukacja w czasach pandemii wirusa COVID-19. Z dystansem o tym, co robimy obecnie jako nauczyciele*, (s. 43–50). Warszawa: EduAkcja.

- Kwieciński, Z. (1989). Składniki i aspekty edukacji. Potrzeba całościowego ujęcia, W: H. Muszyński (red.) *Socjalizacja – osobowość – wychowanie*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.
- Mikrut, M. (2014). Zaangażowanie w studiowanie czy pozorowanie? *Pedagogika Szkoły Wyższej*, nr 1, s. 105–121.
- Miler-Zawodniak, A. (2012). Teorie potrzeb jako współczesne teorie motywacji, *Obronność. Zeszyty Naukowe Wydziału Zarządzania i Dowodzenia Akademii Obrony Narodowej*, nr 4, s. 101–116. http://bazhum.muzhp.pl/media//files/Obronnosc_Zeszyty_Naukowe_Wydzialu_Zarzadzania_i_Dowodzenia_Akademii_Obrony_Narodowej/Obronnosc_Zeszyty_Naukowe_Wydzialu_Zarzadzania_i_Dowodzenia_Akademii_Obrony_Narodowej-r2012-t-n4/Obronnosc_Zeszyty_Naukowe_Wydzialu_Zarzadzania_i_Dowodzenia_Akademii_Obrony_Narodowej-r2012-t-n4-s101-116/Obronnosc_Zeszyty_Naukowe_Wydzialu_Zarzadzania_i_Dowodzenia_Akademii_Obrony_Narodowej-r2012-t-n4-s101-116.pdf (dostęp: 10.10.2020).
- Pyżalski, J. (red.) (2020). *Edukacja w czasach pandemii wirusa COVID-19. Z dystansem o tym, co robimy obecnie jako nauczyciele*, Warszawa: EduAkcja.
- WHO (2020). *COVID-19 Disrupting Mental Health Services in Most Countries, WHO Survey*. <https://www.who.int/news/item/05-10-2020-covid-19-disrupting-mental-health-services-in-most-countries-who-survey> (dostęp: 26.11.2020).
- Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 20 marca 2020 roku w sprawie ogłoszenia na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej stanu epidemii. <https://www.gov.pl/web/rpa/rozporzadzenie-ministra-zdrowia-z-dnia-20-marca-2020-r-w-sprawie-ogloszenia-na-obszarze-rzeczypospolitej-polskiej-stanu-epidemii> (dostęp: 28.11.2020).
- Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 23 marca 2020 roku w sprawie czasowego ograniczenia funkcjonowania niektórych podmiotów systemu szkolnictwa wyższego i nauki w związku z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19. <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU2020000511/O/D20200511.pdf> (dostęp: 29.11.2020).
- Witkowski, J. (2020). Organizacja zdalnego nauczania. W: J. Pyżalski (red.), *Edukacja w czasach pandemii wirusa COVID-19. Z dystansem o tym, co robimy obecnie jako nauczyciele*, (s. 86–92). Warszawa: EduAkcja.